Restructurarea învăţământului în imperiul habsburgic în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Dezbateri şi reuşite

Lector univ. dr. ANCA CÂMPIAN
Universitatea „1 Decembrie 1918," Alba Iulia

Regimul habsburgic a preluat, odată cu provincia, povara unui învăţământ slab organizat, bazat pe tradiţiile secolelor anterioare. Priorităţile fiind altele, Curtea nu a reuşit, decenii de-a rândul, să modifice în profunzime domeniul educaţional. Chiar şi instituţiile de învăţământ înfiinţate la începutul secolului, în condiţiile ofensivei catolice, s-au modelat pe sistemul de organizare dinainte existent şi au folosit programe gata înrădăcinate şi maturizate în evul mediu.[47] Reluarea prozelitismului catolic prin intermediul ordinelor călugăreşti (iezuiţi, piariști, franciscani etc.) s-a înscris printre strategiile conservatoare utilizate de Viena pentru consolidarea puterii.[48] În consecinţă, chiar şi în Transilvania şi Ungaria, părţi ultraconservatoare ale imperiului, s-au vehiculat aceleaşi teorii critice la adresa educaţiei tradiţionale ca peste tot în Europa. În 1706, însuşi unul dintre inamicii înverşunaţi ai Vienei, Francisc Rákóczy al II-lea, releva, într-o scrisoare, carenţele activităţii formative desfăşurate de ordinele călugăreşti şi lipsa lor de interes faţă de ştiinţe sau istorie,[49] iar Dieta din 1723 recunoştea slabul nivel al clasei politice, datorat lipsurilor existente în pregătirea nobilimii.[50]

Reformismul, din dorinţa de a restrânge cheltuielile şi de a stimula educaţia populară, a schimbat coordonatele acestei evoluţii. S-a extins reţeaua şcolilor elementare, iar, în contrapondere, s-a limitat accesul categoriilor paupere înspre gimnazii şi şcoli superioare. Măsurile restrictive privind trecerea în învăţământul mediu sau superior au apărut imediat după 1750, s-au accentuat odată cu

---

47 Tonk Sándor, ***Cadrul formativ al intelectualităţii române din Transilvania***, (lucrare în manuscris), p. 1.

48 Despre instrumentalizarea ordinelor călugăreşti de către puterea centrală pe parcursul veacurilor, vezi Onisifor Ghibu, ***Catolicismul unguresc în Transilvania şi politica religioasă a statului român***, Cluj, 1924, p. 198.

49 Fináczy Ernö, ***A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában***, vol. I, Budapest, 1899, p. 5.

50 Grünwald Béla, ***A régi Magyarország 1711-1825***, Budapest, 1888, p. 343.

BDD-A19294 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:36 UTC)

desfiinţarea ordinului iezuit şi cu elaborarea marilor reglementări ale deceniului opt, pentru a atinge apogeul sub Iosif al II-lea, prin dizolvarea fundaţiilor şi instituirea taxelor şcolare sau a burselor.

Contrar opiniilor unor specialişti, reformarea învăţământului din imperiul habsburgic nu s-a realizat mult mai târziu decât în statele vest-europene. Franţa, spre exemplu, se confrunta cu aceleaşi greutăţi generate de un sistem educaţional perimat, de sorginte medievală, care nu mai corespundea noilor necesităţi sociale. Obiectivele pedagogice vizau doar pregătirea principilor, aristocraţiei, teologilor, juriştilor şi medicilor, interesul pentru formarea funcţionarilor sau a categoriilor economico-administrative dinamice fiind încă limitat. Numai după jumătatea veacului s-a dezvoltat ideea unei noi didactici, scoasă de sub monopolul clerului şi al ordinelor.

Pe la 1750, problema şcolară s-a transformat într-o dezbatere fundamentală, pigmentată de numeroase proiecte şi lucrări ce susţineau conectarea învăţământului la realitate şi reorganizarea lui pe criteriile utilităţii, competenţei şi selecţiei naturale.[51] În legătură cu educaţia populară, s-au vehiculat opinii de mare generozitate, spre a se demola vechea teză potrivit căreia cei săraci nu au nevoie de pregătire.[52] Discuţiile au pătruns în sferele politice şi s-au extins dincolo de limitele secolului, impulsionate fiind de marile evenimente sociale desfăşurate în acel spaţiu. Şi alte state apusene ajunseseră la conştiinţa înlăturării tiparelor medievale care încorsetau cultura, spiritul şi educaţia, elaborând planuri de restructurare croite pe principii asemănătoare.[53]

---

[51] Roland Mortier, ***Les filosophes français et l'éducation publique***, în vol. ***Clarté et ombres du Siècle des Lumières***, Genève, 1969, p. 104-113. Pentru planurile franceze privind reformarea învăţământului, vezi şi G. Compayre, ***Histoire critique des doctrines de l'éducation en France depuis le XVII-ème siècle***, vol. I-II, Paris, 1879, passim.

[52] Dezbaterile privind educaţia populară în Franţa, la Harvey Chisick, ***The limits of reform in the Enlightenment. Attitudes toward the education of the lower classes in eighteenth century France***, Princeton, 1981, passim.

[53] Tablouri ample privind situaţia învăţământului central-european şi occidental, la Charles Villiers, ***Coup d'oeil sur les universitées et le mode d'instruction publique d'Allemagne protestante, en particulier du royaume de Westphalie***, Cassel, 1808; R. du Moulin Eckart, ***Geschichte der deutschen Universitäten***, Stuttgart, 1929; Stephen d'Irsay, ***Histoire des universitées françoises et étrangèrs des origines à nos jours***, vol. II, Paris, 1933; William Boyd, ***The history of western education***, ed. a IV-a, London, 1947; Laetitia Boehm, A. Müller Rainer, ***Universitäten und Hochschulen in Deutschland, Österreich und Sweiz***, Düsseldorf, 1983; A. Müller Rainer, ***Geschichte der Universität von der mittelalterlichen Universitas zur deutschen Hochschule***, München, 1990.

BDD-A19294 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:36 UTC)

Înscriindu-se în noua ideologie pedagogică europeană, Curtea a demarat tentativele de reformare a educaţiei, iniţiate în Tirol (1747), Austria de jos (1727 şi 1748), Styria şi Moravia (1751),[54] care au început treptat să se aplice şi să se facă simţite şi în Transilvania şi Ungaria, măcinând, lent dar sigur, tutela confesională asupra învăţământului şi dând semnalul deschiderii unei noi epoci. Construită pe concepţia **die Schule ist und bleibt ein Politicum**,[55] restructurarea educaţiei a constituit parte integrantă a reformei administrativ-politice, evoluând în acelaşi ritm cu ea.

În acelaşi an 1760, în care lua fiinţă Consiliul de Stat, s-a întemeiat Comisia Aulică de Studii (Studienhofkommission), la stăruinţele consilierilor imperiali van Swieten, Martini, Kaunitz şi Sonnenfels. În rândurile ei au fost cooptaţi specialişti de marcă în domeniul învăţământului superior, majoritatea activând la Universitatea vieneză, precum canonicul Stock, consilierul Bourguignon – un strălucit jurist, canonicul Simen – membru al catedrei de filosofie sau iezuitul Gaspari – un bun istoric,[56] iar ca preşedinte a activat, până în 1773, arhiepiscopul de Viena, cardinalul Migazzi, înlocuit în anul amintit cu van Swieten.[57] Acest for reprezenta unul dintre instrumentele politicii de centralizare şi uniformizare a imperiului.

De altfel, în toate provinciile se constituiseră multiple comisii pe domenii majore de activitate, având misiunea de a elimina specificităţile şi de a reduce autonomiile locale, iar printre ele, comisiile şcolare jucau roluri extrem de importante. În Ungaria, pe lângă Consiliul Locumtenenţial funcţionau cinci comisii de mai mare pondere, un loc fruntaş ocupându-l comisia ecleziastică şi şcolară,[58] iar în Transilvania, Guberniul beneficia, de asemenea, de ajutorul unor comisii, printre ele numărându-se desigur şi comisia pentru probleme religioase şi şcolare (Commissio Catholica, devenită, mai apoi, Commissio Ecclesiastica sau Commissio Publico-Ecclesiastica). Ele vor sta la baza departamentelor administrative de mai târziu.

---

[54] Ioan Marin Mălinaş, ***Situaţia învăţământului bisericesc al românilor în contextul reformelor şcolare din timpul domniei împărătesei Maria Tereza 1740-1780, a împăraţilor Iosif al II-lea 1780-1790 şi Leopold al II-lea 1790-1792***, Oradea, 1994, p. 18. Consideraţii importante despre restructurările timpurii în domeniul învăţământului şi la V. L. Tapié, ***L'Europe de Marie Thérèse. Du baroc aux Lumières***, Paris, 1973, p. 3-150.

[55] Kornis Gyula, ***A magyar müvelödés eszményei 1777-1848***, vol. I, Budapest, 1927, p. 3.

[56] Fináczy Ernö, ***op. cit.***, p. 271.

[57] Ioan Marin Mălinaş, ***op. cit.***, p.73-74.

[58] Marczali Henrik, ***Magyarország története II. József korában***, vol. I, Budapest, 1885, p. 306-410.

BDD-A19294 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:36 UTC)

Imediat după ce Comisia Aulică de Studii şi-a definit competenţele, sarabanda schimbărilor s-a declanşat cu intensitate.[59] După doar un deceniu de activitate, Comisia dispunea intrarea în vigoare a ***Normei Studiorum***, o nouă programă pentru învăţământul superior, alcătuită după criteriile radicale aplicate la Universitatea vieneză, iar în 1777, un obiectiv major al reformei şcolare, şi anume desfiinţarea ordinului iezuit, a fost atins, e adevărat cu o mică întârziere în raport cu statele occidentale în care aceşti călugări erau prezenţi. Printr-o atare mutare abilă, Curtea câştiga imensa sumă de 1.637.497 de florini, un pilon esenţial al viitoarelor reforme în materie de educaţie, o parte a banilor fiind alocată Fondului de studii ardelean, creat încă din 1765, pentru restructurarea învăţământului de la marginile răsăritene ale imperiului.[60]

În 1774, o echipă de specialişti a primit sarcina de a elabora, sub conducerea consilierului imperial Kressel, principiile unei noi politici în învăţământ. Martini urma să schiţeze coordonatele reformei universitare, Kollar răspundea de restructurarea gimnaziilor, iar Greiner de reorganizarea şcolilor primare. Pe parcurs, Kollar a fost înlocuit cu piaristul Graţian Marx, iar locul lui Greiner a fost luat de cunoscutul pedagog Felbiger.[61] Roadele muncii prestigiosului colectiv au apărut repede, astfel încât, în 6 decembrie 1774, s-a publicat programul ***Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-, Haupt- und Trivialschulen in den sämtlichen königlichen Erblanden***, un document mult prea dezbătut în literatura de specialitate spre a mai insista asupra

---

[59] Pentru reformele şcolare ale Mariei Tereza, vezi Karl Wotke, ***Das österreichische Gymnasiums im Zeitalter Maria Theresias***, în ***Monumenta Germaniae Paedagogica***, XXX, Berlin, 1805; Robert Meister, ***Entwicklung und Reformen des österreichischen Studienwesens***, vol. I, Wien, 1963 sau R. Kiviz, ***Geschichte der kaiserlichen Universität zu Wien***, vol. I-II, Wien, 1965.

[60] Onisifor Ghibu, ***op. cit.***, p. 79-86.

[61] Printre lucrările sale: ***Erste Verordnung zur Verbesserung der katolischen Trivialschule zu Sagan; Eigenschaften, Wissenschaften und Bezeigen rechtschaffener Schulleute, um nach dem in Schlesien für die Römisch-Katolischen bekannt gemachten Kgl. Generallandschulreglement in den Trivialschulen der Städte und auf dem Lande der Jugend nützlichen Unterricht zu geben*** (1768); ***Methodenbuch für Lehrer der deutschen Schulen in den K. K. Erblanden*** (1775); ***Proiectum Budense*** – care prevedea câte o şcoală normală pentru fiecare centru de district şcolar – etc. El a elaborat, între 1763-1765, amplul ***Generallandschulreglement*** care se va aplica în Prusia. Înlăturat de Iosif al II-lea, a murit în 1788, fiind înmormântat la Pozsony. Vezi Vasile Bolca, ***Şcoala normală română unită din Oradea 1784-1934***, Oradea, 1934, p. 13-16; Ernst Roloff, ***Lexicon der Paedagogic***, vol. I, Freiburg, 1913; Joseph Alexander Helfert, ***Die österreichische Volksschule***, vol. II, Praga, 1860.

BDD-A19294 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:36 UTC)

lui.[62] Să menţionăm doar faptul că actul promova metode pedagogice moderne, aplicate deja de câţiva ani la Şcoala Normală „Sfânta Ana" din Viena, pe care şi Gheorghe Şincai a avut, după cum bine se ştie, fericita ocazie să o frecventeze.

Dinspre ciclul elementar de învăţământ, schimbările s-au extins apoi înspre ciclul mediu şi înspre cel superior. Într-o primă fază, a avut câştig de cauză programul piaristului Grațian Marx, ale cărui principii, cumulate în ***Historica enarratio reformationis studiorum humaniorum iussu Mariae Theresiae ab anno 1776 susceptae***, au fost aplicate în ţinuturile ereditare.[63] Acest proiect nu era deosebit de îndrăzneţ, păstrând multe din elementele de bază fixate în vechiul program iezuit ***Ratio Studiorum***, dar se caracteriza prin coerenţă, logică, ordine şi moderaţie, părţi substanţiale ale lui fiind reutilizate în viitoarele documente reformiste în materie de educaţie.

Odată cu intensificarea dezbaterilor privind remodelarea activităţii pedagogice din Ungaria şi Transilvania, consilierii imperiali au sesizat că reperele gândite de Grațian Marx nu corespundeau exigenţelor înnoitoare, drept pentru care, după înverşunate dispute, s-au impus propunerile lui Ürményi Iosif, un specialist de mare valoare, înalt funcţionar al Cancelariei Aulice Maghiare, fost student al lui Martini şi adept înverşunat al acestuia.[64] Alături de Adam Kollar şi de alţi reformatori, el a contribuit la editarea amplului act ***Ratio educationis totisque rei litterariae regnum Hungariae et provincias eidem adnexas***, cu variante ale textului în germană şi în latină,[65] un proiect de asemenea îndelung analizat în literatura de profil şi a cărui reevaluare nu şi-ar avea locul în sintetica noastră prezentare. Am adăuga numai constatarea că actul a fost rodul unei gândiri colective, având la bază principii pedagogice germane şi franceze, legiferările anterioare ale lui Felbiger, ideile lui Marx, coordonatele noi aplicate în transformarea Universităţii vieneze şi multe alte concepţii novatoare. Sărbătorirea intrării în vigoare a programului ***Ratio Educationis***, o idee la care Maria Tereza a ținut foarte mult, nu s-a putut organiza decât în iunie 1780, la palatul regal din

---

[62] Vezi Fazakas István, ***Ratio Educationis***, în ***Anuarul Institutului de Istorie Cluj***, 36(1997), p. 243-248.

[63] Susana Andea, Avram Andea, ***Structuri transilvane în epoca luminilor***, Cluj-Napoca, 1996, p. 71-90.

[64] Fazakas István, ***op. cit.***, loc. cit.

[65] Textul original, în ***Ratio educationis totiusque rei litterariae per regnum Hungariae et provincias eidem adnexas***, Vindobonae, 1777, iar traduceri în maghiară, la Friml Aladár, ***Az 1777-iki Ratio Educationis***, Budapest, 1913 sau la Mészáros István, ***Ratio Educationis. Az 1777-i és az 1806-i kiadás magyar nyelvü forditása***, Budapest, 1981, passim. Vezi şi I. L. Csóka, ***A Ratio Educationis korszaka***, în ***Magyar Müvelödéstörténet***, Budapest, 4(1941).

BDD-A19294 © 2004 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:36 UTC)

Buda. Magistralul document a fost atât de bine gândit, încât a continuat să fie aplicat şi în timpul reformelor, mult mai spectaculoase, ale lui Iosif al II-lea.

Se pare că acest act şcolar fundamental a avut o influenţă mai mare asupra spaţiului transilvănean chiar decât ***Norma Regia*** din 1781.[66] Având în vedere faptul că în 1780, la Sibiu, Guberniul a convocat o şedinţă la care au fost prezenţi directorii şcolilor normale din provincie, în scopul de a prelucra instrucţiunile de adoptare a normelor din ***Ratio Educationis***,[67] e posibil ca programul să fi fost, cel puţin pentru anumite categorii de şcoli, un reper de bază al învăţământului ardelean. Aceasta este însă o problemă asupra căreia istoricii nu s-au aplecat, deocamdată, cu suficientă atenţie.

Odată cu preluarea puterii de către Iosif al II-lea, politica şcolară a statului s-a dinamizat spectaculos. La început, împăratul nu-şi stabilise strategii foarte clare în domeniul învăţământului, reconfirmând în întregime ***Ratio Educationis***, dar era hotărât ca, pe măsură ce se va informa asupra situaţiei, să efectueze schimbări radicale. El s-a sprijinit, în bună parte, pe activitatea aceloraşi consilieri care îşi demonstraseră competenţa în timpul Mariei Tereza, de genul lui Sonnenfels sau Kaunitz, ultimul, din ce în ce mai prolific, trimiţând în 1786 noi planuri Ecaterinei a II-a pentru dezvoltarea reţelei şcolare din Rusia.[68]

În 1781, pentru Transilvania s-a introdus un program aparte, ***Norma Regia***, în elaborarea căruia un rol important i-a revenit inspectorului şcolar Mártonffi Iosif. Actul era, în fapt, un apendice al lui ***Ratio Educationis***, referindu-se, aproape exclusiv, la problema gimnaziilor. Structurat în două părţi şi trei capitole, el confirma dreptul absolut al autorităţilor laice (Guberniu şi Comisia şcolară) în coordonarea educaţiei. Erau stabilite, totodată, materiile şi programul de studiu în învăţământul mediu; tipurile de şcoli medii (cu trei şi cinci clase); manualele utilizate; atribuţiile directorilor şi profesorilor; aspectele legate de îmbunătăţirea moralei, disciplinei şi sănătăţii elevilor; obligaţiile comunităţilor în ceea ce priveşte susţinerea materială a procesului formativ; componenţa Comisiei şcolare; procedurile de desemnare a profesorilor etc. Se interzicea drastic procurarea de bani pentru instituţiile de învăţământ prin colecte sau prin activităţi extraşcolare ale elevilor; se introduceau noile metode pedagogice; erau stimulate calităţile individuale ale tinerilor; se evidenţia necesitatea angrenării părinţilor în activitatea şcolară; se contura un alt sistem de premii şi penalităţi; se delimita intervalul vacanţelor; se restrângea accesul la studii medii numai la categoria absolvenţilor de şcoli normale, principale sau naţionale care au depăşit vârsta de

---

[66] Fazakas István, ***op. cit.***, loc. cit.

[67] Bándi Vazul, ***A csiksomlyói róm. kath. Fögymnasium története***, în ***A csiksomlyói róm. kath Fögymnásium Értesitöje***, Miercurea Ciuc, 1895-1896, p. 137.

[68] Kornis Gyula, ***op. cit.***, p. 36.

BDD-A19294 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:36 UTC)

12 ani; se pretindea ca rapoartele către Comisia şcolară să se înainteze de două ori pe an; se fixau datele şi conţinutul examenelor şi se instituiau multe alte reglementări necesare în reţeaua şcolară a provinciei. Deşi în capitolul referitor la administraţia învăţământului pot fi regăsite numeroase prevederi cuprinse şi în ***Ratio Educationis***, programa pentru Transilvania avea un caracter mai moderat şi mai confesional. În felul în care actul era întocmit, el nu elimina posibilitatea unor eventuale modificări, având mai mult aspectul unui proiect decât cel al unei legi. De-acum, accesul în şcoli nu mai este câtuşi de puţin condiţionat de etnia sau religia tinerilor.[69]

Asemeni Mariei Tereza, Iosif al II-lea s-a confruntat cu o dificultate majoră în aplicarea reformelor sale, şi anume lipsa fondurilor. Pentru a o putea depăşi, împăratul nu a evitat măsurile restrictive în materie de învăţământ, chiar dacă acestea şubrezeau puterea bisericii romano-catolice. În fond, şi preoţii erau, într-un fel, funcţionari ai statului, iar educaţia lor trebuia să intre în sfera de competenţă a Curţii. Decizia suveranului de a diminua numărul de seminare se adăuga anterioarei sale dispoziţii de a reduce universităţile din imperiu la trei (Viena, Louvain şi Buda), luată tot din considerentul de a reduce cheltuielile. Având în vedere faptul că până şi congregaţiile şi confraternităţile s-au dizolvat (inclusiv cunoscutele congregaţii „Sfânta Maria" create de iezuiţi pe lângă şcoli), iar ordinele catolice nu s-au mai menţinut decât dacă deţineau şcoli, aziluri şi orfelinate sau dacă desfăşurau activitate culturală şi ştiinţifică, spaima episcopilor că li se vor destrăma diecezele părea îndeajuns de îndreptăţită.[70]

Toate sumele rezultate din lichidarea seminarelor diecezane, a congregaţiilor, confraternităţilor sau a anumitor ordine, din secularizarea fundaţiilor religioase şi din încetarea activităţii şcolilor mănăstireşti intrau în bugetul Camerei imperiale, ridicând Fondul de studii la uriaşa sumă de 2.765.152 de florini, bani ce s-au redistribuit destul de echitabil, pe provincii, în funcţie de necesităţi.[71] De data aceasta, alocaţiile vizau, cu precădere, învăţământul primar, veriga cea mai slabă a ciclului şcolar şi, după cum se ştie, de pe urma redirecţionării surselor, românii ardeleni au avut de câştigat.

---

[69] Pentru conţinutul şi caracterul prevederilor din ***Norma Regia***, vezi Bándi Vazul, ***op. cit.***, p. 139-143; Gál Kelemen, ***A kolozsvári unitárius Kollégium története***, vol. II, Kolozsvár, 1935, passim; Lucia Protopopescu, ***Contribuţii la istoria învăţământului din Transilvania 1774-1805***, Bucureşti, 1966, capitolul ***Învăţământ mediu. Gimnazii***; Ioan Marin Mălinaş, ***op. cit.***, p. 105-106. Titlul complet al actului este ***Norma Regia pro scholis Magni Principatus Transilvaniae, Josephi II. Caesar. Aug. Magni Principatis Trans. iussu edita***, Cibinii, 1781, 74 pag.

[70] Marczali Henrik, ***op. cit.***, vol.II, p. 183-187.

[71] ***Ibidem***, p. 292-297.

BDD-A19294 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:36 UTC)

Între timp, s-a reorganizat şi Comisia de Studii vieneză (Studienhofkommission), având în componenţă zece consilieri prezidaţi de Gotfried van Swieten. Respectivul for reunea specialişti cu opinii foarte variate despre evoluţia domeniului şcolar. Dintre ei, unii îşi permiteau chiar să critice strădaniile lui Iosif al II-lea de centralizare şi uniformizare a învăţământului, acuzându-l pe împărat că promovează o concepţie prea mecanicistă şi fiziocrată.[72] Sporindu-şi autoritatea, Studienhofkommission a pus în umbră activitatea comisiilor şcolare de pe lângă Consiliul Locumtenenţial maghiar şi Guberniul ardelean.

Comisia de studii din Transilvania (Commissio Litteraria) se formase în urma patentei imperiale din mai 1781, prin desprinderea din Commissio Publico-Ecclesiastica, şi avea în frunte pe episcopul catolic Batthyány, apoi, din 1782, pe guvernatorul Brukenthal, iar din 1785, pe consilierul Eszterházy. În momentul în care fundaţiile confesionale au fost scoase de sub tutela bisericii, în provincie s-a înfiinţat Commissio Fundationalis, în 1782, prezidată de viitorul tezaurar Bánffy, iar din 1786, tot de Eszterházy.

În 1784, în Transilvania a luat naştere şi Comisia Mixtă, având rolul de a introduce, în acord cu decretul de toleranţă, un sistem unitar de învăţământ pentru şcolile de toate religiile, cu anumite reuşite la nivelul educaţiei elementare. Din păcate, ideea şcolilor mixte din punct de vedere etnic şi confesional, aflate sub controlul total al statului şi funcţionând pe baza unor programe unitare, s-a întrupat numai la nivelul învăţământului primar, iar după moartea lui Iosif al II-lea, nu se va mai urmări promovarea ei.[73] În 1790, prin restituţie, forurile provinciale de coordonare a învăţământului create de Iosif al II-lea s-au dizolvat, păstrându-se în Transilvania doar vechea Commissio Ecclesiastica.[74] Interesant este faptul că românul catolicizat Ştefan Koszta, protocolist gubernial şi actuar în Commissio Litteraria (Commissio in Negotio Studiorum), a îndeplinit simultan funcţia de secretar în mai multe dintre comisiile nou create.[75]

În întregul imperiu, comisiile şcolare provinciale, conduse din ce în ce mai autoritar de Comisia vieneză de Studii, au avut o activitate bogată în ceea ce priveşte învăţământul elementar şi cel mediu, constituind frecvent şcoli primare,

---

[72] Kornis Gyula, ***op. cit.***, p. 36-90.

[73] ***Ibidem.***

[74] Trócsányi Zsolt, ***Erdélyi kormányhatósági levéltárak***, Budapest, 1973, p. 223-226.

[75] ***Arhivele Naţionale Ungaria, Fond 54 -Protocollum Commissionis in Negotio Studiorum -1781***, 7 vol., passim.

BDD-A19294 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:36 UTC)

declasificând, promovând şi dizolvând numeroase gimnazii sau constituind altele noi.[76]

Multe alte măsuri adoptate în epoca iosefină erau orientate în sensul uniformizării şi centralizării administraţiei şi învăţământului. În 1783, la ordinul Curţii, Ungaria şi Transilvania au fost împărţite în câteva zone, în funcţie de priorităţile politicii şcolare, ele suprapunându-se peste directoratele de studii înfiinţate cu câţiva ani înainte.[77] O altă dispoziţie, situată în prelungirea strategiilor de uniformizare schiţate de Maria Tereza, a fost cea legată de germanizarea sistemului politico-administrativ şi educaţional, publicată în noiembrie 1784 şi având ca termen-limită de îndeplinire anul 1787. Se prevedea ca, de la data respectivă, în ierarhia birocratică să se utilizeze numai limba germană, cauzele juridice să fie susţinute, de asemenea, în germană, iar personalul din învăţământ, la toate nivelurile, era nevoit, la rândul lui, să înveţe limba oficială a imperiului pentru a-şi putea păstra posturile. Accesul tinerilor în ciclul mediu şi în cel superior s-a condiţionat şi el, astfel, de cunoaşterea germanei.[78]

În pofida opoziţiei Consiliului Locumtenenţial, Guberniului şi comitatelor, suveranul era ferm hotărât să concretizeze acest obiectiv. El şi-a reconfirmat decizia printr-o nouă patentă emisă în 1786, dar a mai acordat un nou interval de trei ani pentru executarea ei. În perioada 1787-1788, a început verificarea drastică a modului în care profesorii au asimilat limba germană, în gimnaziile şi colegiile din Ungaria şi Ardeal sau la Universitatea de la Pesta s-au adus numeroşi pedagogi din spaţiul austriac şi au fost înlăturate din reţeaua şcolară cadre de valoare, care nu au reuşit să-şi însuşească ordinul (spre exemplu, cazul istoricului Katona, profesor la Universitatea din Pesta).[79] Restauraţia de după Iosif al II-lea a oprit procesul germanizării intensive, ce a creat o adevărată teroare în teritoriile supuse.

---

[76] Despre modificările reţelei gimnaziale în timpul lui Iosif al II-lea, vezi Ompoly Veszely Károly, ***Az erdélyi róm. kath. középtanodák szervezetének vázlata***, Kolozsvár, 1861, p. 1-5; Mészáros Ferenc, ***A magyarországi kath. gymnásiumok története, a gymnásiumi tanügy általános történetének vázlatával, különös tekintettel az iskolai és összes ösztöndiji alapitványokra***, Buda, 1865, p. 23-113; Georg Wolf, ***Das Unterrichtswesen in Österreich unter Kaiser Joseph II. Nach einer Darstellung von Jos. v. Sonnenfels***, Wien, 1880, passim; Johann Heinrich Schwicker, ***Die ungarischen Gymnasien. Geschichte, System, Statistik***, Budapest, 1881, passim.

[77] Bozóky Alajos, ***A nagyváradi kir. Akadémia százados múltja 1788-tól 1888-ig***, Budapest, 1889, p. 7 şi urm.

[78] Bándi Vazul, ***op. cit.***, p. 237.

[79] Kornis Gyula, ***op. cit.***, p. 90.

BDD-A19294 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:36 UTC)

Preluarea fundaţiilor religioase de către Camera imperială a constituit şi ea una dintre căile de exercitare deplină a autorităţii statului în domeniul învăţământului. Prin intermediul acordării burselor, Curtea avea, de-acum, posibilitatea de a dirija fluxul populaţiei şcolare în funcţie de propriile interese. În Ungaria s-au instituit trei categorii de burse, şi anume de 260 de florini, 200 de florini şi 160 de florini, tinerilor dându-li-se posibilitatea de a-şi alege singuri instituţia de învăţământ pe care doreau să o frecventeze.[80] În Transilvania, provincie mai săracă, s-a stabilit un alt cuantum al celor trei tipuri de burse – adică 120, 80 şi 60 de florini – pentru studioşii care beneficiau de sprijinul statului.[81] Oricum, sistemul burselor nu asigura un suport pentru pregătire la nivelul atins anterior de fundaţiile religioase, contribuind, practic, la scăderea frecvenţei în învăţământul mediu şi superior, dar el reprezenta o modalitate eficientă de restrângere a cheltuielilor.

Tot din considerente economice, în universităţi, colegii, arhigimnazii şi gimnazii s-a renunţat la gratuitate, introducându-se taxele şcolare. În Ungaria, ele erau de 6 florini pentru gimnazii, 9 florini pentru arhigimnazii sau colegii şi 15 florini pentru universitate,[82] iar în Transilvania, sumele fixate pentru accesul la cursuri erau cu ceva mai mici. Elevii, inclusiv cei de origine nobiliară care nu obţinuseră burse, erau obligaţi să plătească taxele de studiu, excepţie făcându-se doar în cazul unor gimnazii sau colegii protestante, unde, pe baza autonomiei prezervate, s-a menţinut principiul gratuităţii învăţământului.

În timpul lui Iosif al II-lea, modernizarea ciclurilor formative mediu şi superior nu a însemnat şi extinderea lor. În fapt, numărul gimnaziilor, arhigimnaziilor, colegiilor şi seminarelor s-a redus, iar în Ungaria, populaţia şcolară aferentă acestor trepte de învăţământ s-a diminuat, de la 8356 de elevi, în 1784, la 4629 de elevi, în 1788,[83] scăderea încadrându-se în parametri asemănători în Transilvania. Tinerii uniţi au fost în mare măsură afectaţi de noile restricţii, în 1790, din 421 de burse acordate, numai o infimă parte revenindu-le românilor.[84] La stipendiile dăruite parcimonios şi la taxele de studii, se adăuga clauza cunoaşterii limbii germane, impusă acelora ce doreau a-şi continua pregătirea, micşorându-le astfel şansele.

---

[80] ***Ibidem***, p. 36-90.

[81] ***Elenchus adolescentum literis operam navantium, qui pro anno scholastico 1788/1789 e fundationibus catholicis juventutis Transilvaniae stipendia impetrarunt***, document publicat de Hodor Károly în ***Erdélyi Múzeum***, Cluj, 8(1881), nr. 7 , p. 219-224.

[82] Kornis Gyula, ***op. cit.***, p. 36-90.

[83] ***Ibidem.***

[84] Lucia Protopopescu, ***op. cit***., capitolul ***Forme de învăţământ superior în Transilvania ultimului sfert al secolului al XVIII-lea***.

BDD-A19294 © 2004 Biblioteca Judeţeană Mureş
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:36 UTC)

Dacă în reţeaua şcolilor medii şi superioare regresia cantitativă a fost evidentă, tendinţe diametral opuse s-au manifestat în învăţământul elementar, unde suveranul şi-a concentrat majoritatea resurselor alocate politicii educaţionale. Metodele pedagogice ale lui Felbiger fuseseră pe parcurs corectate de Gall şi van Swieten, devenind mai eficiente, mai simple şi mai raţionale.[85] Extinderea aplicării lor s-a făcut relativ rapid, prin eforturile Curţii. În legătură cu politica de stimulare a şcolilor naţionale, istoriografia noastră a realizat o literatură abundentă şi oscilantă în plan valoric, dar această chestiune, ca una de impresionantă anvergură, nu poate fi tratată în spaţiul limitat al prezentului studiu.

În concluzie, se cuvine, credem, a se sublinia că restructurările iniţiate de Maria Tereza şi Iosif al II-lea, deosebit de profunde, nu au mai putut fi anihilate, cu toate reforturile restauratorii ale forţelor conservatoare care au revenit pe prima scenă a politicii imperiale în epoca postreformistă. Practic, metamorfozele gândite de cei doi suverani şi-au pus amprenta asupra întregii istorii ulterioare a imperiului, având, şi în materie de educaţie, efecte perene.

Oricum, prin deciziile lor ireversibile, s-a ajuns ca nici în Transilvania situaţia să nu se mai poată compara cu cea din prima jumătate a veacului al XVIII-lea, iar noilor elite româneşti li s-a oferit posibilitatea de a include în strategia politică naţională, cu tot mai mare fermitate, problema învăţământului propriu.

The Reshaping of Habsburgic Educational System in the Second Half of the 18th Century. Debates and Successes

Abstract

It is well-known that the imperial educational system was quite unsettled at the beginning of the 18th century. But the ideological changes from the second half of the century required a wide reshaping of cultural life. In this way, the educational system became a very important link of cultural evolution, almost a fundamental base of the new political-administrative reformation.

In 1760, the imperial authorities decided to create Comisia Aulică de Studii (Studienhofkommission) in order to settle the education deficiency. In only a few years, the commission elaborated ***Norma Studiorum*** that refered to the superior education and, in 1777, it officialized the abolishment of Jesuit Order.

In 1774, a group of specialists elaborated ***Allgemeine Schulordnung***…, a document that promoted modern pedagogic methods. A few years later, in 1780,

[85] Nicolae Albu, ***Istoria învăţământului românesc din Transilvania până la 1800***, Blaj, 1944, p. 219.

BDD-A19294 © 2004 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:36 UTC)

Ratio Educationis tried to mould the pedagogic activities from Hungary and Transylvania.

The Transylvanian education has been reshaped by ***Norma Regia***, 1781, an appendix of ***Ratio Educationis***, that established the right of secular authorities to interfere in the educational system.

According to all the programmes elaborated by so many specialized commissions, the imperial educational system has been really improved. Unfortunately, after Iosif the 2nd death, these programmes were no longer followed; but the system was already changed and organized on modern bases.

BDD-A19294 © 2004 Biblioteca Județeană Mureș
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:36 UTC)